6. Xudoyarov R., Abdiakimova O. ELEKTRON TIJORAT TAMOYILLARI VA EKEKTRON BIZNES ASOSLARI //Effective scientific journals. – 2025. – T. 1. – №. 7. – C. 13-16.
7. Xudoyarov R. YASHIL IQTISODIYOTGA ASOSLANGAN QURILISH LOYIHALARINING MAKROIQTISODIY TA'SIRI //Scientific practical conference. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 507-511.
8. Khudoyarov R., Kamolov D., Azamatov B. Economic growth, business circulation and economic development //Science technology&Digital finance. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 21-24.

O‘ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISH: HUQUQIY ASOSLARI, MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Saloxitdinov Sherzod Farxodovich
O‘zMU Jizzax filiali dotsenti sherzod.saloxitdinov@mail.ru
Mamaquziyeva Lola Alisher qizi
334-25 iqtisodiyot guruhi talabasi alisherasatullayev8@gmail.com

Annotatsiya. *Tezisda yashil iqtisodiyotning mohiyati va uning barqaror rivojlanishni ta’minlashdagi o‘rni yoritilgan, O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishning normativ-huquqiy asoslari hamda 2025-yil yakunlari bo‘yicha qayta tiklanuvchi energetika ko‘rsatkichlari tahlil qilingan. Jarayonga to‘sqinlik qilayotgan asosiy muammolar tizimlashtirilib, ularni bartaraf etishga qaratilgan takliflar asoslangan.*

Kalit so‘zlar: *yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, huquqiy asoslar, qayta tiklanuvchi energiya, resurs samaradorligi, aylanma iqtisodiyot, iqlim o‘zgarishi, milliy belgilangan hissa (NDC).*

Iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi, atrof-muhitning ifloslanishi va energiya xavfsizligi muammolari resurslarni ekstensiv sarflashga asoslangan an’anaviy o‘sish modelining cheklanganligini ko‘rsatmoqda. Bunday model qisqa muddatda yuqori o‘sish sur'atlarini ta’minlasa-da, uzoq muddatda ekologik va ijtimoiy xarajatlarni oshiradi hamda kelajak avlodlarning ehtiyojlarini qondirish imkoniyatini cheklaydi. Shu bois yashil iqtisodiyot barqaror rivojlanish tamoyilini amaliyotga joriy etishning asosiy mexanizmi sifatida qaralmoqda.

Tadqiqotning maqsadi – O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishning huquqiy asoslarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etish yo‘nalishlarini asoslashdan iborat. Tadqiqotda normativ-huquqiy hujjatlar tahlili, qiyosiy tahlil, statistik ma’lumotlarni taqqoslash va umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

“Yashil iqtisodiyot” tushunchasi ilmiy muomalaga 1989-yilda D. Pirs, A. Markandya va E. Barbierning “Blueprint for a Green Economy” asari orqali kiritilgan [1]. BMTning Atrof-muhit dasturi (UNEP) uni inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni oshiradigan, ayni paytda ekologik xavflar va resurs tanqisligini sezilarli darajada kamaytiradigan iqtisodiyot sifatida ta’riflaydi [2]. Yashil

iqtisodiyotning asosiy tamoyillari – resurs samaradorligi, past uglerodli rivojlanish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, aylanma iqtisodiyot va ijtimoiy inklyuzivlik – barqaror rivojlanishning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik tarkibiy qismlarini o‘zaro bog‘laydi.

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishning huquqiy asoslari bir necha darajada shakllangan. Konstitutsiyaviy darajada yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 49-moddasi har kimning qulay atrof-muhitga bo‘lgan huquqini hamda davlatning barqaror rivojlanish prinsipiga muvofiq atrof-muhitni muhofaza qilish majburiyatini mustahkamlaydi. Xalqaro-huquqiy darajada mamlakat Parij bitimi (2015) doirasida issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish bo‘yicha milliy belgilangan hissa (NDC) majburiyatlarini olgan. Strategik darajada Prezidentning 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qarori bilan 2019–2030-yillar davrida yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi tasdiqlangan bo‘lib, unda energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushini kengaytirish, suv va yer resurslaridan oqilona foydalanish hamda chiqindilar bilan ishlash tizimini takomillashtirish vazifalari belgilangan [3]. 2022-yil 2-dekabrdagi PQ-436-son qaror bilan maqsadli ko‘rsatkichlar yangilanib, 2030-yilgacha yalpi ichki mahsulot (YaIM) birligiga to‘g‘ri keladigan issiqxona gazlari chiqindilarini 2010-yil darajasiga nisbatan 35 foizga kamaytirish vazifasi qo‘yilgan [4]. Ushbu ustuvorliklar “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” va “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ham o‘z ifodasini topgan. Sohaviy darajada esa “Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to‘g‘risida”gi Qonun amal qiladi [5].

2025-yil noyabr oyida Braziliyada bo‘lib o‘tgan COP30 konferensiyasida O‘zbekiston yangilangan milliy hissasini (NDC 3.0) taqdim etdi: unga ko‘ra, 2035-yilgacha YaIM birligiga to‘g‘ri keladigan issiqxona gazlari chiqindilarini 2010-yilga nisbatan 50 foizga kamaytirish ko‘zda tutilgan [6]. Avvalgi 35 foizlik maqsadga muddatidan oldin erishilgan: 2022-yildayoq ushbu ko‘rsatkich 40,6 foizni tashkil etgan [7]. Qayta tiklanuvchi energetikada ham jadal o‘sish kuzatilmoqda. Quyosh va shamol elektr stansiyalarida ishlab chiqarilgan elektr energiyasi hajmi 2024-yildagi 4,8 mlrd kVt·soatdan 2025-yilda 10,5 mlrd kVt·soatga yetib, 2 baravardan ziyod oshdi [8]. Yil davomida 42 ta energetika loyihasi, jumladan, 5 ta quyosh va 4 ta shamol elektr stansiyasi ishga tushirildi [9]. Gidroenergetika bilan birga yashil energiyaning umumiy elektr energiyasi ishlab chiqarishdagi ulushi turli manbalarda 20–23 foiz darajasida baholanmoqda [9; 10], quyosh va shamol stansiyalari hisobiga esa qariyb 2,7 mlrd m³ tabiiy gaz tejalgan [11].

Tahlil natijalari yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida quyidagi tizimli muammolar saqlanib qolayotganini ko‘rsatadi: 1) iqtisodiyotning energiya sig‘imi yuqoriligi va energiya balansida qazilma yoqilg‘ilar, avvalo tabiiy gaz ulushining kattaligi [9]; 2) suv tanqisligi, tuproq sho‘rlanishi, cho‘llanish hamda Orol dengizi qurishi oqibatlarining qishloq xo‘jaligi va aholi turmush darajasiga salbiy ta’siri; 3) yirik shaharlarda atmosfera havosi sifatining yomonlashuvi va chiqindilarni qayta ishlash darajasining pastligi; 4) yashil loyihalar uchun uzoq muddatli va arzon moliyaviy resurslarning yetishmasligi, kichik biznes uchun yangi texnologiyalarning qimmatligi; 5) malakali kadrlar tanqisligi va aholi ekologik madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi.

Aniqlangan muammolarni bartaraf etish uchun quyidagilar maqsadga muvofiq:

– yashil moliyalashtirish mexanizmlarini – yashil obligatsiyalar, imtiyozli kreditlar, soliq va bojxona imtiyozlari hamda davlat-xususiy sheriklik loyihalarini kengaytirish;

– sanoat, qurilish va kommunal sohada majburiy energiya samaradorligi standartlarini joriy etish, hisobga olish asboblari va “aqlli” tarmoqlarni keng qo‘llash;

– qishloq xo‘jaligida suvni tejovchi sug‘orish texnologiyalarini hamda sho‘rga chidamli ekin navlarini joriy etish;

– chiqindilarni saralash va qayta ishlash tizimini rivojlantirib, aylanma iqtisodiyot tamoyillarini ishlab chiqarishga tatbiq etish;

– oliy ta’lim muassasalarida yashil iqtisodiyot, ekologik menejment va energetika yo‘nalishlarida kadrlar tayyorlashni kengaytirish, ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash va aholining ekologik savodxonligini oshirish;

– xalqaro moliya institutlari va rivojlangan davlatlar bilan hamkorlikni chuqurlashtirib, ilg‘or texnologiyalar va tajribani jalb etish.

Yashil iqtisodiyot O‘zbekiston uchun nafaqat ekologik zarurat, balki uzoq muddatli iqtisodiy o‘sish, energiya xavfsizligi va aholi farovonligini ta’minlovchi strategik yo‘nalishdir. Mamlakatda ushbu jarayonning konstitutsiyaviy, strategik va sohaviy huquqiy asoslari shakllangan, emissiya intensivligini kamaytirish bo‘yicha 2030-yilga mo‘ljallangan maqsadga muddatidan oldin erishilgan. Shu bilan birga, 2035-yilgacha emissiya intensivligini 50 foizga kamaytirish, 2030-yilgacha yashil energiya ulushini 54 foizga yetkazish [10], 2026-yilda 3 300 MVt dan ortiq yangi qayta tiklanuvchi quvvatlarni ishga tushirish [12] hamda Qoraqalpog‘istonda yangi shamol elektr stansiyalarini barpo etish [13] kabi maqsadlarga erishish energiya samaradorligi, yashil moliyalashtirish, resurslardan oqilona foydalanish va kadrlar salohiyati bilan bog‘liq muammolarning kompleks hal etilishini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Pearce D., Markandya A., Barbier E. Blueprint for a Green Economy. – London: Earthscan, 1989.

2. UNEP. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. – Nairobi: UNEP, 2011.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi “2019–2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4477-son qarori.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son qarori.

5. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 21-maydagi “Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to‘g‘risida”gi O‘RQ-539-son Qonuni.

6. Updated Nationally Determined Contribution of the Republic of Uzbekistan (NDC 3.0) for the period up to 2035. – Tashkent: UNFCCC, 2025.

7. UNFCCC kotibiyati. Taraqqiyotni ko‘p tomonlama ko‘rib chiqish jarayonining uchinchi sessiyasi (FMCP3): O‘zbekistonga berilgan savollar va O‘zbekiston javoblari to‘plami (“FMCP3 Uzbekistan Q&A”). – Bonn: Yordamchi organlarning 64-sessiyasi (SB64), 2026.
8. Daryo.uz. Uzbekistan doubles solar and wind power generation in 2025. – 2026, 5 January.
9. Kun.uz. Renewables help Uzbekistan cut gas use and emissions. – 2026, 5 January.
10. Qazaq Green. Uzbekistan aims to raise renewable energy share to 54% by 2030. – 2025, 27 November.
11. Qazaq Green. Renewable output in Uzbekistan hits 10 TWh. – 2025, 10 December.
12. Central Asia Climate Portal. Uzbekistan plans to add over 3,300 MW of new renewable energy capacity in 2026. – 2026.
13. Interfax. Uzbekistan plans to commission 3300 MW of wind power capacity in Karakalpakstan by 2030. – 2026, 21 September.

YASHIL IQTISODIYOT SHAROITIDA XIZMATLAR SOHASINI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARI: XORIJ TAJRIBASI VA O‘ZBEKISTON UCHUN XULOSALAR

Aliqulova Laylo Ziyadin qizi
O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali, Axborot resurs markazi direktori
aliqulovalaylo@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda yashil iqtisodiyotga o‘tishda xizmatlar sohasini davlat tomonidan tartibga solish vositalari tasniflangan, Yevropa Ittifoqi tajribasi O‘zbekistonning amaldagi me’yoriy hujjatlari bilan solishtirilgan. O‘zbekistonda tartibga solish asosan energetika va sanoatga qaratilgani, xizmatlar sohasi esa milliy taksonomiyada faqat transport, ekoturizm va binolar orqali qamralgani ko‘rsatilgan. Shu asosda to‘rtta xulosa berilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, xizmatlar sohasi, davlat tomonidan tartibga solish, yashil taksonomiya, uglerod narxi, xorij tajribasi.

Kirish

Yashil iqtisodiyot haqidagi munozaralarda asosiy e’tibor odatda energetika va sanoatga qaratiladi, chunki chiqindilarning katta qismi shu tarmoqlarda paydo bo‘ladi. Xizmatlar sohasi esa “toza” tarmoq sifatida chetda qoladi. Bu yondashuv to‘liq emas: transport, savdo, turizm, umumiy ovqatlanish va kommunal xizmatlar energiya, suv va yoqilg‘ining yirik iste’molchisi hisoblanadi, binolarni isitish va sovitish esa xizmatlar sohasi faoliyatining ajralmas qismidir. Shu sababli xizmatlarni tartibga solish mexanizmlarisiz yashil o‘tish to‘liq bo‘lmaydi.